

The Bucharest City
Seen by Its
Inhabitants. Social
Representations of
the Urban Space

BUCUREȘTIUL VĂZUT DE BUCUREȘTENI. REPREZENTĂRI SPECIALE ALE SPAȚIULUI URBAN

CRISTINA BUICĂ, MARINA POPESCU
ODETTE TOMESCU

Social representations, commonly shared by the inhabitants of a city, are linked to the history of the city, to its social life and geographical-physical features. Mental maps and social images result from certain collective patterns of perception. The purpose of this essay is that of identifying some of the basic representations of the inhabitants of Bucharest city, thus reconstructing the mental map or the distribution of social representations against the geographical urban map.

“Fiecare locuitor al unui oraș are propriile sale asociații mentale cu diferitele părți ale orașului, iar imaginea sa este încărcată de amintiri și semnificații” (Lynch, 1960). În această perspectivă, spațiul urban este cu precădere interpretat în și prin relația om/mediu sau om/mediu/societate și nu separat, în funcție de o tipologie a spațiului ca atare. Cu alte cuvinte, spațiul nu este studiat în sine, ci mai degrabă ca “scena pe care omul este actor” (Wirth, 1969). În această perspectivă, ar fi poate mai îndreptățit să vorbim de “comportament într-un spațiu construit” sau de “experiență a vieții urbane” (Jodelet, 1984). În același sens, H.M. Proshansky (1978) consideră că cei care ocupă un spațiu îl transformă dintr-un simplu amestec de elemente materiale într-un loc semnificativ, simbolic: “valoarea simbolică a spațiului material integrează semnificațiile produse de acțiunea umană”. Putem vorbi astfel de spațiul urban ca loc de proiecție a valorilor și relațiilor sociale.

În același timp, variabilitatea acestor proiecții, faptul că diferite grupuri de oameni pot avea imagini complet diferite ale aceleiași realități se explică prin procesul interactiv între observator și obiectul observat, proces care stă la baza creării imaginii orașului. Această componentă interactivă schimbă “locul” în “locuire” (Mihăilescu, 1994)

sau, în termenii lui Canter, constituie întreaga diferență între "space" și "place" (Canter, 1977).

Limitându-și analiza la prima parte a acestui proces (efectele "obiectelor fizice, perceptibile"), Lynch consideră că există trei componente prin care o imagine ecologică (environmental image) poate fi analizată: **identitatea** (modalitatea prin care este recunoscută ca o entitate distinctă), **structura** (includerea relației spațiale cu observatorul) și **semnificația**, claritatea structurii și forța identității fiind "primele trepte în dezvoltarea unor simboluri puternice" (Lynch, 1960).

Printr-o cercetare a hărților mentale și a imaginilor sociale ale Parisului, D. Jodelet și S. Milgram și-au propus punerea în evidență a efectelor experienței și apropierii subiective a orașului, precum și identificarea modelelor colective care orientează percepția diferitelor grupuri sociale. Autorii au ajuns la concluzia că aceste imagini ale orașului constituie reprezentări sociale, colectiv împărtășite și reflectând în mod consensual proprietățile semnificative care conferă cadrului fizico-geografic caracteristicile sociale și culturale legate de istoria orașului și de popularea sa.

Pentru determinarea reprezentărilor orașului a fost utilizată o metodologie originală, subiecții fiind invitați să răspundă la un set de întrebări care presupuneau fie poziționarea pe hartă a anumitor zone, trasee sau obiective, fie desenarea hărții Parisului, fie recunoașterea fotografică. Harta prezentată subiecților conținea decupajul administrativ al orașului (arondismente și cartiere), permițând o interpretare cantitativă directă, fără o operație de cadrare. Pe de altă parte, comentariile înregistrate au servit la o interpretare calitativă a datelor (Jodelet).

Pornind de la această cercetare asupra Parisului, în studiul nostru am insistat pe accepțiunea spațiului ca loc de proiecție a valorilor și relațiilor sociale și pe relația interactivă între om și mediu. Spre deosebire de D. Jodelet și S. Milgram, care au folosit un eșantion reprezentativ al populației pariziene,

în cazul nostru a fost aleasă o unitate locativă, studiul limitându-se la populația unui bloc din cartierul Titan (42 de subiecți, având vârste între 18 și 72 de ani și profesii diferite: studenți, ingineri, economiști, tehnicieni etc.).

A fost utilizată o serie de nouă hărți conținând numai arterele principale ale Capitalei, fiecărei hărți corespunzându-i o întrebare.

Întrebările au fost următoarele:

1) Într-o primă instanță am prezentat o hartă care se referea la cunoașterea orașului, conținând o serie de 17 obiective plasate în diferite cartiere ale orașului. Aceste obiective, pe care le-am considerat cele mai reprezentative pentru cunoașterea Bucureștiului, au fost următoarele: Universitatea, Casa Parlamentului, Parlamentul, Mănăstirea Cernica, Vila Minovoci, Cimitirul Eroilor, Palatul Șutu, Președinția, Stadionul național, Radiodifuziunea, Arcul de Triumf, Politehnica, Gara de Nord, Palatul Regal, Grădina Botanică, Curtea Veche, Biserica Stavropoleos. Pe această hartă subiectul trebuia să indice unde consideră că se află centrul Bucureștiului.

2) Unde ați dori să locuiți și de ce?

3) Care este cartierul preferat și de ce?

4) Dacă ați avea un invitat străin ce i-ați arăta în București?

5) Care este în opinia dumneavoastră

• Bucureștiul țiganilor?

• Bucureștiul bogățiilor?

• Bucureștiul verde?

• Bucureștiul distrus?

• Bucureștiul vechi?

Subiectul trebuia să răspundă la întrebare și în același timp să plaseze pe hartă zona pe care o considera echivalentă răspunsului. Spre exemplu, întrebat care este cartierul preferat, subiectul îl numea, îl poziționa pe hartă, după care expunea și motivele alegerii (care deseori s-au constituit într-o adevărată povestire).

De la Nord...

O primă constatare care se desprinde din analiza răspunsurilor este asocierea sistematică între imaginea de prestigiu a Bucureștiului, preferința locativă și calitatea ecologică a cartierului. La întrebările "care este cartierul preferat?" și "care este cartierul în care ar dori să locuiască?", precum și care consideră că este "Bucureștiul verde" răspunsurile s-au grupat în jurul a două zone: Kiseleff-Aviatorilor-Primăverii și Titan, percepute ca fiind, în grade diferite, "zone verzi" ale Capitalei. Se poate deduce de aici că cel mai important criteriu care determină preferința pentru un cartier este "verdețea" - atribut folosit în descrierea ambelor cartiere.

Faptul că subiecții, locuitori ai cartierului Titan, folosesc aproape aceleași atribute (verdețea, liniște, aerisit etc.) pentru a desemna propriul cartier și cartierul considerat în general ca unul rezidențial, de lux, explică preferința unei părți a subiecților pentru cartierul în care stau. Titan este un cartier în care se poate locui mai ales datorită faptului că are multe zone verzi. "Verdețea" apare din nou ca o calitate obligatorie pentru un cartier preferat, multe altele, cum ar fi valoarea istorică și arhitectonică, distanța față de centru etc. putând fi neglijate.

Un singur atribut diferențiază net cele două cartiere: atributul bogăției. Cartierul Kiseleff-Primăverii-Aviatorilor este desemnat în proporție de 40% drept "Bucureștiul bogăților", corelație care lipsește cu desăvârșire în ceea ce privește cartierul Titan. Se specifică chiar că ar prefera zona Kiseleff-Primăverii-Aviatorilor, dar un cartier, "așa, ca pentru oameni normali" este Titanul. Idealul a fost astfel adus în sfera posibilului. Asocierea "bogăției" în cazul cartierului Kiseleff-Primăverii-Aviatorilor nu face decât să întărească această relație definitorie: a fi mai bogat înseamnă a locui într-un cartier mai verde. Un argument suplimentar în acest sens îl constituie faptul că foarte puțini subiecți plasează reședințele "bogăților" în centrul

Bucureștiului sau în alte cartiere reputeate rezidențiale, dar mai puțin "verzi".

Faptul este cu atât mai semnificativ dacă îl comparăm cu datele obținute în studiul lui Denise Jodelet, în care jumătate din subiecți își dorește să locuiască în centru, considerat în același timp o zonă de prestigiu. În cadrul aceluiași studiu, doar 20% din subiecți folosesc drept criteriu al alegerii cartierului preferat calitatea ecologică a mediului, cele mai importante criterii invocând fiind ambianța generală, socială, interesul istoric și valoarea simbolică a locurilor.

... la Sud

Dacă "Bucureștiul bogăților" și cel "preferat", legate de zonele verzi, sunt plasate în nord, la celălalt pol imaginea "Bucureștiului țiganilor" a fost proiectată spre periferia sudică (Ferentari, Rahova, Ghencea și Dudești). Totuși, această polarizare este mai puțin pregnantă decât în cazul anterior, având în vedere că prima remarcă a subiecților a fost că nu există o zonă delimitată, că "țiganii sunt peste tot", "da' unde nu sunt?", "au intrat peste tot", "i-a stârpit Antonescu, da' tot sunt mulți" etc. Percepția socială a țiganilor este prin urmare aceea a unei "invazii", a unei pătrunderi nelegitime ("au intrat peste tot"). Se poate spune astfel că există o delimitare pe axa nord-sud între Bucureștiul preferințelor și Bucureștiul respingerii.

O zi prin București

Analizând harta cunoașterii (vezi harta 2), se poate observa gradul scăzut de cunoaștere a unui număr de obiective care pot fi considerate reprezentative pentru București. Deși centrul este considerat o zonă de interes (demn de a fi arătat unui străin), el nu este perceput decât ca un întreg, obiectivele

istorice incluse în această zonă fiind relativ necunoscute. Astfel acestea fie nu sunt cunoscute deloc (Palatul Șuțu în 65% din cazuri), fie sunt total eronat plasate pe hartă (Curtea Veche în 55% din cazuri, Biserica Stavropoleos în 40% din cazuri).

În comparație cu obiectivele istorice, cele politice par a fi mai prezente în "hărțile mentale" ale subiecților, confirmând parcă interesul pentru politica observată în ultimii ani (Palatul Parlamentului, de pildă, a fost relativ bine plasat pe hartă în proporție de 85%). Aceasta nu împiedică însă frecvente confuzii care apar, de pildă, între Președinție și Guvern, Radiodifuziune și Televiziune etc.

Nefiind bine cunoscute, obiectivele nu constituie repere în funcție de care subiectul își reprezintă mental orașul. Se poate constata de altfel că unui invitat străin nu i s-ar prezenta anumite obiective din București, vizita având mai degrabă forma unui traseu fără repere precise. La întrebarea "dacă ai avea un invitat străin, ce i-ai arăta în București?" majoritatea subiecților figurează pe hartă o axă centru-nord urmărind străzile Brătianu (1848), Magheru/Victoriei, Kiseleff/Aviatorilor, "plimbarea" nefixându-se asupra nici unui obiectiv în mod special. (Aceeși dominantă a "traseului" a observat-o și Lynch în legătură cu orașele Los Angeles și New Jersey, apreciind-o de asemenea ca o reflectare a unei cunoașteri superficiale, slab structurate).

Pe acest fond difuz există totuși, în cazul nostru, două repere: Palatul Parlamentului și Muzeul Satului, singurele obiective menționate explicit și sistematic ca demne de vizitat. Aceste capete bine definite ale unui traseu mai degrabă "generic" se constituie astfel în poli simbolici ai imaginii orașului: de o parte Casa Poporului (Palatul Parlamentului) ca expresie și spațiu de vizualizare a Puterii, pe de altă parte Muzeul Satului, înconjurat de verdeța parcului Herăstrău, trimițând la o imagine idilică a originilor rurale.

CASA POPORULUI (Palatul Parlamentului) - o nouă centralitate construită pe ruine

Casa Poporului (Palatul Parlamentului) nu apare numai ca un obiectiv cunoscut și ca un loc demn de a fi arătat unui străin; actuala zonă a Casei Parlamentului este inclusă atât în imaginea spațială a Bucureștiului distrus, cât și în cea a Bucureștiului vechi (așa cum se poate observa și pe harta 1).

Astfel, Bucureștiul distrus este pentru majoritatea subiecților (84%) zona din jurul Dâmboviței, cartierele (Uranus, Cazarmii, Vânătorilor) ce se aflau înainte de demolare pe acest teritoriu: "începând cu Spitalul Brâncovenesc, toată zona aceea, cu bisericile ...". Se poate observa că subiecții (în special cei peste 45 de ani) păstrează memoria acelor locuri, demolarea lor fiind resimțită afectiv ca o pierdere, deși nu fac parte dintre "demolați" - "Vai de capul nostru! ... Ce s-a distrus?! ... Nu distrus, RAS, tot, la Unirii, Uranus, (...)" (F, jurist, 51 ani), "toate cartierele, dar mai există vreunul care a mai rămas întreg: Casa Poporului, Cazarmii, Vânătorilor. (...)" (F, pensionară, 72 ani).

Deși ceea ce s-a demolat nu este uitat, se poate constata că începe să primeze construcția care există: "cartier ras, Uranus; Ceaușescu-i acuzat că l-a distrus, dar a construit ceva prezentabil; nu e distrus, nu mai există". În locul său o altă "existență", deosebit de pregnantă, chiar dacă valorizată de regulă negativ: "prostia secolului", "plăcinta secolului", "colosul lui Ceaușescu": Casa Poporului.

Ca și alte puteri comuniste din Europa de Est, regimul comunist din România a încercat la început să înlocuiască locurile de memorie legate de puterea anterioară, stabilindu-și sediile în sau în apropierea acestora, încercând astfel să se poziționeze simbolic în raport cu predecesorii. Pe măsură ce devenea mai sigură pe sine, puterea comunistă și-a propus să clădească propriile locuri simbolice,

separate de cele anterioare. În această categorie de construcții se înscrie și Casa Parlamentului, construită excentric, pe o colină cu pregnanță, pe locul unor cartiere rezidențiale.

Politica urbană a regimului Ceaușescu urmărea constituirea, prin Casa Parlamentului și Centrul Civic, a unui nou centru al Bucureștiului, propriu și reprezentativ pentru puterea comunistă. Privind rolul pe care îl are în prezent Casa Parlamentului în formarea imaginii Bucureștiului, se poate spune că această centralitate simbolică și-a găsit locul în imaginarul bucureștean, dar nu atât prin ruptura față de zona tradițional considerată centrală (Unirii-Universitate, Bucureștiul vechi), ci prin integrarea ei în această zonă: marea majoritate a subiecților are tendința, când i se cere să localizeze Casa Parlamentului pe hartă, să o plaseze mult mai aproape de "centrul istoric" decât se află ea în realitate.

Satul bun și orașul rău

Polaritatea sat - oraș nu este doar una rezidențială vizând tipuri de așezări distincte, ci și una simbolică, vehiculată pentru a sugera

opoziții "morale". În spațiul românesc - și nu numai - această opoziție a funcționat cu precădere în variantele sale romantice, a satului bun și orașului rău. În această perspectivă atașamentul pentru spațiile verzi, reprezentativitatea Muzeului Satului etc. constituie modalități deturnate de valorizare a Capitalei: deși oraș, Bucureștiul este relativ "bun" întrucât nu este chiar... oraș, ci păstrează elemente rurale. Nu se spune oare adesea, cu un ton vag protector și afectuos, că Bucureștiul este "un sat mare"?

Distrugerea Bucureștiului a afectat mai ales această imagine, în afara, poate, a bisericilor, "Bucureștiul distrus" fiind plasat net în zona "centrului civic", unde cartierul Uranus a fost în întregime "ras", spre deosebire de alte zone de mari demolări unde, în spatele rândurilor de blocuri, rămânea totuși rețeaua de "căsuțe", un aspect mai mult sau mai puțin rural.

Pe de altă parte, orașul este sediul Puterii și al oamenilor ei, loc "rău" adesea, din acest motiv. Între centralitatea zdrobitoare a Casei Parlamentului și "rezervația bogățiilor" din fostul cartier al nomenclaturii, fantasmalele politice ale bucureștenilor nu par a-și fi găsit liniștea ...

Note și bibliografie

Canter, D., *The Psychology of Place*, New York: St. Martin's Press, 1977.

Jodelet, D. și Milgram, S., *Cartes mentales et images sociales de Paris*, Paris, D.G.R.S.T., 1977.

Jodelet, Denise, *Les représentations socio-spatiales de la ville*, în *Conceptions de l'espace*, texte reunite de Pierre Henri Derycke, Recherches pluri-disciplinaires de l'Université Paris X - Nanterre.

Lynch, Kevin, *The Image of the City*, Cambridge, MIT Press, 1960.

Mihăilescu, Vintilă, Nicolau, Viorica, Gheorghiu, Mircea, Olaru, Costel, *Blocul între loc și locuire*, în *Revista de cercetări sociale*, nr.1, 1994.

Proshansky, H.M., *The city and self-identity*, *Environment and Behaviour*, 10, 1978.

Wirth, L., 1969, "Human Ecology" în R. Sennet (ed.), *Classic essays on the culture of cities*, New York. Appeltion Century Crofts.